

UDC: 347.122(045)(575.1)

IJTIMOYIY TARMOQLARNI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH ZARURATI

Xo'jayev Shohjahon Akmaljon o'g'li,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Intellektual mulk huquqi kafedrasini mudiri,
yuridik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
ORCID: 0000-0003-3792-8817
e-mail: intertoto50@gmail.com

Annotatsiya. Bugungi kunda dunyo aholisining 67 %, o'zbekistonliklarning qariyb 80 % Internet, xususan, ijtimoiy tarmoqlardan faol foydalanadi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali turli huquqiy munosabatlar vujudga kelmoqda – elektron tijorat, axborot almashish va h.k. Afsuski, inson huquq va erkinliklarining buzilish holatlari ham kuzatilmoqda. Ushbu maqolada virtual munosabatlar hamda ijtimoiy tarmoqlarni tartibga solishga oid xalqaro va milliy qonunchilik normalari tanqidiy tahlil qilindi. Maqolaning asosiy maqsadi ilg'or standartlarni hisobga olgan holda, qonunchilikni takomillashtirishdan iborat. Tadqiqot usullari sifatida tanqidiy tahlil, qiyosiy-huquqiy hamda statistik ma'lumotlarni o'rganish usullari qo'llanildi. Tahlillarni hisobga olgan holda, ijtimoiy tarmoqlarda vujudga keladigan virtual munosabatlarni samarali huquqiy tartibga solish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida Internetdan foydalanish erkinligini mustahkamlash, blogerlarning huquqiy maqomini aniqlashtirish, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishni faqat sud tartibida cheklash mexanizmini joriy etish zarurligi ochib berildi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ijtimoiy tarmoqlarda inson huquq va erkinliklarini himoya qilishni ta'minlash bo'yicha xulosalar qilindi. Ushbu xulosalardan O'zbekiston Respublikasida Internetning milliy segmenti, jumladan, ijtimoiy tarmoqlarni tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqish, ijtimoiy tarmoqda axborot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha amaliyotni takomillashtirishda foydalanish mumkin. Tadqiqot natijalari ijtimoiy tarmoqlardagi munosabatlarga nisbatan shartnomaviy-huquqiy vositalarni qo'llashning nazariy asoslarini boyitishga imkon beradi.

Kalit so'zlar: Internet, ijtimoiy tarmoq, bloger, virtual makon, axborot xavfsizligi.

НЕОБХОДИМОСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

Хужаев Шохжахон Акмалжон угли,
доктор философии по юридическим наукам (PhD),
заведующий кафедрой «Право интеллектуальной собственности»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. Сегодня 67 % населения мира, около 80 % узбекистанцев активно пользуются Интернетом, в частности социальными сетями. Посредством социальных сетей возникают различные правоотношения – электронная коммерция, обмен информацией и т. д. К сожалению, также наблюдаются случаи нарушения прав и свобод человека. В данной статье критически проанализированы нормы международных актов и национального законодательства, касающиеся регулирования виртуальных отношений и социальных сетей. Основная цель статьи – совершенствование законодательства с учетом передовых стандартов. В качестве методов исследования были использованы методы критического анализа, сравнительно-правового анализа и изучения статистических данных. С учетом анализа выявлено, что

в целях эффективного правового регулирования виртуальных отношений, возникающих в социальных сетях, в Конституции Республики Узбекистан необходимо закрепить свободу пользования Интернетом, уточнить правовой статус блогеров, ввести механизм ограничения использования социальных сетей только в судебном порядке. По результатам проведенного исследования были сделаны выводы о важности обеспечения защиты прав и свобод личности в социальных сетях. Данные выводы могут быть использованы при разработке нормативно-правовых актов, направленных на регулирование национального сегмента Интернета в Республике Узбекистан, в том числе социальных сетей, совершенствовании практики по обеспечению информационной безопасности в социальных сетях. Результаты исследования позволяют обогатить теоретические основы применения договорно-правовых инструментов при регулировании отношений в социальных сетях.

Ключевые слова: Интернет, социальная сеть, блогер, виртуальное пространство, информационная безопасность.

THE NEED FOR LEGAL REGULATION OF SOCIAL NETWORKS

Khujayev Shokhjakhon Akmaljon ugli,

Head of the Department Intellectual Property Law,
Tashkent State University of Law, PhD in Law

Abstract. Today 67% of the world's population, about 80% of Uzbek people actively use the Internet, in particular social networks. Various legal relationships arise through social networks – e-commerce, information exchange, etc. Unfortunately, there are also cases of violations of human rights and freedoms. This article critically analyzes the norms of international acts and national legislation concerning the regulation of virtual relationships and social networks. The main purpose of the article is to improve legislation by taking advanced standards into account. Methods of critical analysis, comparative legal analysis, and statistical data study were used as research methods. Taking the analysis into account, it was revealed that in order to effectively regulate virtual relations arising in social networks, it is necessary to consolidate the freedom of Internet use in the Constitution of the Republic of Uzbekistan, clarify the legal status of bloggers, introduce a mechanism to restrict the use of social networks only in court. Based on the results of the study, conclusions were drawn about the importance of ensuring the protection of individual rights and freedoms in social networks. These conclusions can be used in the development of regulatory legal acts aimed at regulating the national segment of the Internet in the Republic of Uzbekistan, including social networks, improving the practice of ensuring information security in the social network. The results of the study allow us to enrich the theoretical foundations of the use of contractual legal instruments in the regulation of relations in social networks.

Key words: Internet, social network, blogger, virtual space, information security.

Kirish

Bugungi kunda globallashuv sharoitida munosabatlarning virtuallashuvi va faoliyatning deyarli barcha shakllarining raqamlashtirilishi hayotimizning ajralmas qismiga aylanganligi hech kimga sir emas. Xalqaro "Statista" statistik portali ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda 4,9 milliard kishi Internet tarmog'idan, xususan, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadi, bunda dunyo

yoshlarining 96 % ijtimoiy tarmoqlarning eng faol foydalanuvchilari hisoblanadi [1].

Virtual makon, ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar jamiyat a'zolari o'rtasidagi yangi munosabatlar vujudga kelish imkoniyatlarini kengaytirib, Butunjahon Internet tarmog'ida jamoatchilik bilan aloqalarning yangi shaklini yaratdi. Ijtimoiy tarmoqlarning odamlar ongiga ta'sirining kuchayishi, bir tomondan, ularning jamiyat a'zolari uchun qulayligi va

samaradorligidan dalolat bersa-da, biroq boshqa tomondan, ijtimoiy tarmoqlar yovuz niyatli hamda tinchlik va totuvlikka raxna soluvchi ayrim shaxslarning “qurol”iga aylanib [2, 75-b.], ijtimoiy tarmoqlardan salbiy maqsadlarda foydalanish xavfi sezilarli darajada oshishiga sabab bo'lmoqda. O'z navbatida, biron-bir tartibga soluvchi mexanizmlar, xususan, ijtimoiy tarmoqlarga oid huquqiy normalarning yo'qligi davlat tomonidan o'z vaqtida va yetarli darajada javob choralarining ko'rilishini talab qiladi. Bundan tashqari, davom etayotgan COVID-19 koronavirus pandemiyasi sharoitida ijtimoiy tarmoqlarni tartibga solish masalasining kechikishi har xil siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlarning huquqiy tartibga solinishi zarurati va dolzarbligi quyidagilar bilan tavsiflanadi:

Birinchidan, ijtimoiy tarmoq tushunchasi qonunchilikda belgilanmagan, bu esa ularni biron-bir huquq obyektini sifatida baholashga imkon bermaydi. Bu esa, o'z navbatida, ijtimoiy tarmoqqa nisbatan turli yondashuvlar mavjudligini ko'rsatmoqda. Xususan, ijtimoiy tarmoqlarda qonunchilik ijrosini ta'minlash to'g'risida axborot resursi, munosabat vujudga keladigan makon yoki alohida vosita sifatida ko'rib chiqish holatlari mavjud. Ijtimoiy tarmoqlarning aniq maqomi ularning yaratuvchisi, egasi va undan foydalanuvchilarning maqomini aniq belgilashga imkon beradi. Xuddi shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar yordamida vujudga keladigan shartnomaviy munosabatlar ijtimoiy tarmoqlardagi akkaunt, nikneym kabi toifalarni ham huquqiy baholashga sharoit yaratadi.

Ikkinchidan, ijtimoiy tarmoqlarda vujudga keladigan munosabatlar insonlarning yangi virtual huquq va erkinliklarini vujudga keltirmoqda. Shu sababli ham an'anaviy huquq tarmoqlarining normalarini ushbu munosabatlarga nisbatan qo'llash har doim ham samarali yoki yetarli emas. Jumladan,

ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishni cheklash so'z va axborot olish erkinligi sifatida baholanishi mumkin, binobarin, amalda ijtimoiy tarmoqqa nisbatan turli cheklovlar belgilanishi inson huquqlari buzilishi sifatida ko'rib chiqilishi maqsadga muvofiq. Bundan tashqari, shaxsning virtual muhitdagi muhofazasi, axborot almashinuvi erkinligi kabi masalalar ham ijtimoiy tarmoqlarning tartibga solinishini taqozo etadi.

Uchinchidan, xorijiy mamlakatlar tajribasi mazkur sohaning tartibga solinishi muhimligini ko'rsatmoqda. Xususan, Germaniyaning “Ijtimoiy tarmoqlarda qonunchilik ijrosini ta'minlash to'g'risida”gi Qonuni (Facebook Act), AQShning “Kommunikatsiya sohasidagi o'qim-axloq to'g'risida”gi Qonunining 230-bobi va Prezidentning ijtimoiy tarmoqlarda so'z erkinligi to'g'risidagi tegishli Farmoni bunga yaqqol misoldir. Umuman olganda, zamonaviy virtual munosabatlarning asosiy o'chog'i bo'lmish ijtimoiy tarmoqlarni huquqiy tartibga solish inson huquq va erkinliklari, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Misol uchun, ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy hayot daxlsizligi buzilishi yoki shaxsga doir ma'lumotlardan noqonuniy foydalanish holatlarini aniq tartibga soladi.

Material va metodlar

Mazkur ilmiy maqolani tayyorlashda umumilmiy usullar bilan bir qatorda tanqidiy tahlil, qiyosiy-huquqiy tahlil, statistik materiallarni o'rganish kabi usullardan foydalanilgan.

Tanqidiy tahlil amaldagi qonunchilikda muayyan bo'shliq va nomuvofiqliklar mavjud ekanligini ko'rsatdi. Jumladan, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishni cheklash Hukumat qarori bilan amalga oshirilib, bunga Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligining Ommaviy kommunikatsiyalar masalalari bo'yicha markazi xulosasi yoki Ommaviy kommunikatsiyalar sohasidagi ekspert komissiyasi qarori asos bo'lib xizmat qiladi. Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish

inson huquqlaridan biri ekanligini inobatga olgan holda, Hukumat qarorida belgilangan qoidalar Konstitutsiyaning 19-moddasida belgilangan “fuqarolarning huquqlaridan sud qarorisiz mahrum etish yoki ularni cheklab qo‘yishga hech kim haqli emasligi” to‘g‘risidagi qoidaga zid ekanligi aniqlandi.

Shuningdek, tanqidiy tahlil shaxsga doir ma‘lumotlarni O‘zbekiston hududida joylashgan texnik vositalarda saqlash bo‘yicha qoidani amalga oshirish nafaqat huquqiy, balki texnik yechimlar (infratuzilma yaratish)ni taqozo etishini aniqlashga imkon berdi.

Qiyosiy-huquqiy tahlil o‘rganilayotgan mavzu aksariyat rivojlangan mamlakatlar qonunchiligida aks etgani, unda Internet va ijtimoiy tarmoqlarni tartibga solish axborot erkinligi bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatmoqda. Xususan, Estoniya, Finlandiya, Fransiya, Gretsiya va Ispaniya Konstitutsiyalarida ushbu masala mustahkamlangan.

Germaniya Konstitutsiyasining 5-moddasiga ko‘ra, har kim o‘z fikrini og‘zaki, yozma va tasvirlar orqali erkin ifoda etish va tarqatish, shuningdek, ommaviy mavjud manbalardan erkin ma‘lumot olish huquqiga ega.

Finlandiya Konstitutsiyasi oldindan nazorat qilinmasdan ma‘lumot, fikr va boshqa aloqalarni ifoda etish, nashr etish va olish huquqini o‘z ichiga olgan so‘z erkinligini kafolatlaydi.

Ispaniya Konstitutsiyasi har qanday tarqatish vositasi orqali ishonchli ma‘lumotlarni bepul uzatish va olishni kafolatlaydi.

Gretsiya Konstitutsiyasining 5a-moddasiga ko‘ra, har kim axborot jamiyatida ishtirok etish huquqiga ega. Axborotdan elektron shaklda foydalanish, shuningdek, uni izlash, almashish va tarqatishni ta‘minlash davlat zimmasidadir.

Statistik materiallarni o‘rganish mavzu keng qamrovli va deyarli hamma uchun muhim ekanligini ko‘rsatdi. Bugungi kunda O‘zbekistonda 27 milliondan ortiq kishi Internetdan foydalanmoqda, bu esa mamlakat

aholisining 77 %ni tashkil etadi [3]. Ayniqsa, koronavirus pandemiyasi davrida Internet axborot olish va tarqatishning asosiy manbayiga aylandi. Binobarin, ijtimoiy tarmoqlarni samarali tartibga solish fuqarolarning huquqlarini samarali amalga oshirish va himoya qilishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari

Ijtimoiy tarmoqlarning huquqiy jihatlari tartibga solinishi murakkab va ko‘p qirrali bo‘lgan munosabatlar majmuasini aks ettiradi. Ularni ilmiy jihatdan tadqiq etish dolzarbdir. Bunga quyidagilarni asos sifatida keltirib o‘tish lozim, deb hisoblaymiz.

*Birinchi*dan, O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi ijtimoiy tarmoqlar, ularning egalari va foydalanuvchilarining huquqiy holatini belgilamaydi. Virtual makonni tartibga solish masalalari faqat “Axborotlashtirish to‘g‘risida”, “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”, “Axborot olish kafolatlari va erkinligi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunlari normalarida o‘z aksini topgan. Biroq ushbu normativ-huquqiy hujjatlarda ijtimoiy tarmoqlar va ularning subyektlarini tartibga solish mexanizmlari mutlaqo ko‘zda tutilmagan (qonunlar matnlarida “ijtimoiy tarmoqlar” tushunchasi mavjud emas). Ijtimoiy tarmoqlarning huquqiy maqomini aniq belgilash ularni ommaviy axborot vositalari, ayrim faoliyat turlarini amalga oshirish uchun elektron platformalar (elektron tijorat, xizmatlar ko‘rsatish), turli subyektlarning o‘zaro aloqalari (ijtimoiy tarmoqlar orqali aloqa)dan farqlashga imkon beradi.

*Ikkinchi*dan, ijtimoiy tarmoqlar har xil faoliyat turlari uchun keng ommalashgan platformaga aylandi. Shunday qilib, ijtimoiy tarmoqlar savdo va tijorat faoliyati uchun ajoyib muhitga aylanib bormoqda (oziq-ovqat va boshqa tovarlarni yetkazib berishga buyurtma qabul qiladigan har xil Telegram botlari).

O‘z navbatida, davlat organlari va tashkilotlari uchun ijtimoiy tarmoqlarda ishlash

ularning ochiqligi va shaffofligini ta'minlamoda. Ijtimoiy tarmoqlar aholi bilan muloqot qilish, jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlash uchun qulay maydonga aylandi [4, 187-b.]. Endilikda davlat organlari va tashkilotlarining axborot siyosati rasmiy veb-saytlarda ma'lumotlarning xilma-xilligi bilan emas, balki ijtimoiy tarmoqlarda taqdim etilgan ma'lumotlarning tezkorligi bilan baholanadi. Ijtimoiy tarmoqlarda davlat organlarining rasmiy sahifasi mavjudligi ijtimoiy tarmoqlar endi faqat shaxsiy yozishmalar va odamlar o'rtasidagi muloqot maydonchasi emasligidan dalolat beradi. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoq jamiyat va davlat uchun muhim platformadir. Zamonaviy foydalanuvchilar ijtimoiy tarmoqqa rasmiy ma'lumot olish platformasi sifatida qarashadi.

Uchinchidan, ijtimoiy tarmoqlar, afsuski, shaxs, jamiyat va davlatning huquq va manfaatlari buziladigan joyga aylandi. Ijtimoiy tarmoqlarda huquqbuzarliklar va boshqa noqonuniy harakatlar tobora ko'payib bormoqda. Jahon hamjamiyati ijtimoiy tarmoqlardagi tahdidlarga qarshi samarali mexanizmi yaratishga qiziqishi bejiz emas. Pandemiya davrida turli moliyaviy hiylalar va firibgarlik holatlari bir necha barobar o'sdi.

Ijtimoiy tarmoqlar faoliyatini tartibga solish muammolarini hal qilish ham nazariy, ham amaliy ahamiyatga ega. Murakkab muammolarning mavjudligi ijtimoiy tarmoqlarning mohiyatini kiber huquqning yaxlit tizimi doirasida nazariy jihatdan o'rganish muhimligini ko'rsatadi, chunki an'anaviy huquq tarmoqlari (fuqarolik huquqi, ma'muriy huquq) shaxs, jamiyat va davlatning huquqlari va erkinliklarini tartibga solish hamda ularni to'g'ri himoya qilish samaradorligini ta'minlashga qodir emas [5, 1283-b.]. Qonunchilik turli xil normativ-huquqiy hujjatlarda ushbu muammolarning ayrim jihatlarini tartibga solsa, ijtimoiy tarmoqlarga nisbatan kompleks yondashuvning yo'qligi ko'p vektorli muammolarning paydo bo'lishiga olib keladi.

Shunday qilib, ijtimoiy tarmoqlardagi munosabatlarni tartibga solishning samarali huquqiy asosi – bu yaqin o'n yilliklarda axborot sohasidagi davlat siyosatini oldindan belgilab beradigan obyektiv zaruratdir. Bu ijtimoiy tarmoqlarning huquqiy holatini aniqlash, ijtimoiy tarmoqlarda huquqiy munosabatlarni tartibga solish, virtual munosabatlar subyektlarini himoya qilish zarurligini anglatadi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Internet, jumladan, ijtimoiy tarmoqlar bugungi kunda dunyodagi voqea va hodisalar haqidagi asosiy axborot manbayiga aylandi. Bu tezkor va samarali axborot almashish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, aholining turli axborot resurslaridan foydalanish imkoniyatini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shubhasiz, Internetning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni juda katta. Shu sababli 2011-yil 3-iyun kuni *BMT Internetdan foydalanish huquqini insonning ajralmas va uzviy huquqlaridan biri* deb tan oldi [6, 50-b.]. Bundan buyon mazkur sanadan boshlab shaxslarni, ma'lum mintaqa va hududlarni Butunjahon tarmog'idan uzib qo'yish *inson huquqlarining buzilishi* deb hisoblanadi. BMT o'z yondashuvini *Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi* hamda *Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktning* 19-moddalari, ya'ni har bir insonning fikr, so'z va e'tiqod erkinligi, har qanday ma'lumotni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega ekanligi bilan asoslantiradi.

Ta'kidlash joizki, Internetdagi "madaniyat" oflayn muhitdan shakllangan bo'lib, o'z navbatida, tarmoqdagi foydalanuvchilar na faqat axborot olish huquqi, balki shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ham amalga oshiradilar. Shunday qilib, inson huquqlari onlayn muhitda ham himoya qilinishi kerak. Binobarin, virtual makonda inson huquq va erkinliklarini amalga oshirish hamda ularni ta'minlash ijtimoiy tarmoqdagi munosabatlarni huquqiy tartibga solishni taqozo etadi.

Bugungi kunda, xususan, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy islohotlar doirasida Internetdan foydalanish huquqini Asosiy qonun darajasida mustahkamlash masalasi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Xorijiy ekspert-tahlil markazlari o'tkazgan tadqiqot natijalariga ko'ra, inson axborot huquqlarini Internetdan foydalanish huquqlari sifatida talqin qilish zarurligi haqida fikr bildirilmoqda [7]. Bu fikr, avvalo, Internet makonining xalqaro huquq normalari bilan tartibga solinmayotgani, huquqiy munosabatlar subyektlari (foydalanuvchilar) sonining yildan-yilga o'sayotgani va ularning huquqlari masalasi keskinlashib borayotgani bilan bog'liq.

Jumladan, Baltimor universitetining konstitutsiyaviy huquq bo'yicha olimlari Jeff Handelsman, Eby Kalantar o'zlarining *Live, Liberty and Internet Access: Is logging on a Basic Human Rights? (Hayot, Ozodlik va Internetdan foydalanish: bazaviy inson huquqlari qatoriga kiradimi?)* nomli ilmiy ishlarida Internetdagi ijtimoiy munosabatlar, jumladan, ijtimoiy tarmoqlarda konstitutsiyaviy huquqlarni amalga oshirishda allaqachon inson huquqlari masalasi vujudga kelganligi, shu jumladan, virtual makonda inson huquqlarini himoya qilish muhimligini ko'rsatib o'tishgan [8, 36-b.].

Yuqoridagi fikrga asoslanib, Internet, xususan, ijtimoiy tarmoqlar virtual foydalanuvchilarning moddiy dunyo normalarida mustahkamlangan huquq va erkinliklarini amalga oshirish orqali ijtimoiy munosabatlarga kirishadigan muhit (virtual dunyo)ga aylandi, desak mubolag'a bo'lmaydi. O.V. Tanimov va Y.V. Kudashkinlar ham shunga o'xshash fikr bildirib, "Internet turli ijtimoiy munosabatlar (fuqarolik-huquqiy, axloqiy va sh.k.)dan vujudga keladigan, o'zgaradigan va yakun topadigan virtual axborot muhitini yaratadi", deb ta'kidlashgan [9, 23-b.].

Shunday qilib, agar biz moddiy va virtual dunyo o'rtasida tenglik belgisini qo'yadigan

bo'lsak, Internetda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilangan quyidagi shaxsiy huquqlar amalga oshiriladi, deb aytish mumkin:

erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqi (25-modda);

insonning sha'ni va qadr-qimmatiga tajovuzlardan himoya qilinish huquqi; shaxsiy hayotiga aralashish, virtual makondagi yozishmalar va suhbatlarning maxfiyligiga bo'lgan huquq (27-modda);

fikr, so'z va e'tiqod erkinligi huquqi, har qanday ma'lumotni izlash, olish va tarqatish huquqi (29-modda);

vijdon erkinligi (31-modda).

Bundan tashqari, virtual makonda ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy huquqlar faol ravishda amalga oshirilmoqda.

2021-yilda BMTning *Inson huquqlari bo'yicha kengashi Insonning barcha huquqlari: fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari, shu jumladan, shaxsiy rivojlanish huquqini targ'ib qilish va himoya qilish to'g'risida rezolyutsiyasi* qabul qilindi. Ushbu rezolyutsiyaning qabul qilinishi nafaqat Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, balki tegishli inson huquqlari bo'yicha xalqaro hujjatlar, shu jumladan, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt hamda Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt qoidalari doirasini kengaytirdi. Mazkur rezolyutsiyada onlayn muhitda ham inson huquqlarini rivojlantirish lozimligi (onlayn ta'lim platformalari, shaxsiy rivojlanish va ma'lumot olish bazalarini yaratish) bilan bir qatorda, Internet hamda ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy hayot daxlsizligini ta'minlash, salbiy tusga ega bo'lgan buzg'unchi g'oyalar (ekstremizm, terrorizm va separatizm, bolalar sog'lig'i, axloqi va tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadigan materiallar) tarqatilishining oldini olish muhimligi qayd etilgan [10].

O'zbekiston Respublikasida xalqaro standartlarda e'tirof etilgan Internet-

dan foydalanish huquqi amalga oshirilishini konstitutsiyaviy darajada kafolatlash bo'yicha muayyan ishlar qilinmoqda. Xususan, Asosiy qonunda "Internetdan foydalanish huquqi"ni alohida nazarda tutish taklif etilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining amaldagi 29-moddasida "har kim fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi huquqiga ega"ligi qayd etilgan.

Fikrimizcha, Internetdan foydalanish erkinligiga bo'lgan huquqni Konstitutsiya darajasida mustahkamlash quyidagilarga asosan dolzarb deb hisoblaymiz.

Avvalambor, jahon hamjamiyati tomonidan Internetdan foydalanish erkinligini mustahkamlash allaqachon insonning asosiy huquqi sifatida e'tirof etilgan. Axborot va g'oyalarni har qanday vositalar bilan qidirish, olish va tarqatish erkinligi 1948-yilda Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida mustahkamlangan. BMT globallashuvini inobatga olgan holda, 2011-yilda Internetdan foydalanish huquqini ajralmas huquq sifatida tan oldi. Keyinchalik BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashi fundamental inson huquqlari ro'yxatiga Internetdan erkin foydalanish bandini kiritish lozimligini qayd etdi. *Internetda muloqot erkinligi to'g'risidagi Strasburg deklaratsiyasi* Internet erkinligining yetti tamoyilini o'z ichiga olgan [11]. Xususan, oldindan davlat nazoratining yo'qligi, odamlarning axborot jamiyatida ishtirok etishidagi to'siqlarni olib tashlash, Internet orqali xizmat ko'rsatish erkinligi kabi.

Bundan tashqari, Internetdan foydalanish erkinligini ta'minlash saytlar va Internet resurslarini "bloklash" biln bog'liq muammolarni hal qiladi. Konstitutsiyada Internetdan foydalanishni faqat sud tomonidan cheklash tartibi va asoslarini mustahkamlash lozim. Sud muayyan holatlarda bunday huquqni amalga oshirishni cheklashi kerak. Mazkur holatlar ham aniq belgilanishi lozim, aks holda, bu holatlar amaliyotda asossiz ravishda kengaytiriladigan tarzda talqin qilinishiga olib kelishi mumkin.

Shu bilan birga, axborot resurslaridan foydalanish erkinligi ham so'z erkinligini ta'minlash uchun qulay muhit yaratadi. Internet tarmog'ining OAV va faol foydalanuvchilari faoliyati samarali jamoatchilik nazorati vositasi bo'lib xizmat qiladi. O'z navbatida, sog'lom muhit jurnalistlar va OAV mavqeyini mustahkamlaydi.

Shunday qilib, O'zbekiston tomonidan Internetdan foydalanish huquqini konstitutsiyaviy mustahkamlash nafaqat umume'tirof etilgan xalqaro standartlarni implementatsiya qilish, balki ijtimoiy tarmoqlarda inson huquq va erkinliklarini ta'minlaydi.

Umuman olganda, ijtimoiy tarmoqlarni huquqiy tartibga solish *bloger maqomini belgilash va ularning javobgarligini aniqlashtirishga* imkon beradi. Agar qonunchilik bloger qachon, qanday holatlarda va qanday javobgarlikni o'z zimmasiga olishini aniqlamasa, jamiyatni soxta yangiliklar va manipulyatsiyadan himoya qilish mumkin emas. 2014-yilda O'zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonuniga "*bloger*" tushunchasi kiritildi. Bloger – ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa tUSDagi ommaviy axborotni o'z Internet tarmog'idagi veb-sayti va (yoki) veb-sayti sahifasida, shu jumladan, axborotdan foydalanuvchilar tomonidan muhokama qilish uchun joylashtiradigan shaxs. Bloger maqomiga ega bo'lish uchun hech qanday ruxsatnoma yoki rasmiyatchilik talab qilinmaydi. A. Rasulev, G. Sa'dullayevlar ta'kidlaganidek, "bugungi kunda har kim blog yaratishi, ma'lumotlarni erkin joylashtirishi va yangiliklar haqida xabar berishi mumkin" [12, 125-b.].

Qonunda axborotni joylashtirish mumkin bo'lmagan maqsadlar belgilangan. Masalan, bloger urush yoki terrorizmga da'vat etuvchi ma'lumotni joylashtira olmaydi. Qonun, shuningdek, bloger joylashtiriladigan ma'lumotlarning to'g'riligini tekshirish, yolg'on ma'lumotlar yoki noqonuniy kontentni o'chirishga majbur. Shu bilan birga, ushbu talablarni bu-

zish qonunga muvofiq javobgarlikni keltirib chiqarishi ko'rsatilgan. Ammo, afsuski, amaldagi qonunchilikda ushbu holatlarda blogerning javobgarligini belgilaydigan maxsus huquqiy norma mavjud emas. Bu esa huquqni qo'llash amaliyotida bir qator muammolarga sabab bo'ladi. O'z navbatida, blogerlarning qonuniy manfaatlariga ham ziyon yetishi mumkin. Shu sababli ularning javobgarlik chegarasi aniq va adolatli bo'lishi lozim.

Ijtimoiy tarmoqlarni huquqiy tartibga solish bilan bog'liq muhim masalalardan biri – bu *shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilishdir*. 1981-yildagi *Shaxsiy ma'lumotlarni avtomatlashtirilgan tarzda qayta ishlashda jismoniy shaxslarni himoya qilish bo'yicha Yevropa Konvensiyasida* ta'kidlanishicha, avtomatlashtirilgan ma'lumotlar bazalarida saqlanadigan shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish uchun ularning tasodifiy yoki ruxsatsiz yo'q qilinishi yoki tasodifiy yo'qolishining oldini olish, shuningdek, bunday ma'lumotlarga ruxsatsiz kirish, o'zgartirish yoki tarqatishning oldini olish uchun tegishli xavfsizlik choralari ko'rilishi lozim [13].

Global xavf-xatarlarga javob berishning yaxlit strategiyalari: jinoyatchilikning oldini olish, jinoiy odil sudlov tizimlari va ularning o'zgaruvchan dunyoda rivojlanishi to'g'risidagi Salvador deklaratsiyasida ham Yevropa Konvensiyasiga o'xshash yondashuv ko'rsatilgan [6]. Deklaratsiyada a'zo davlatlar shaxsga doir ma'lumotlardan foydalanish bilan bog'liq huquqbuzarliklarning oldini olish, shuningdek, ushbu harakatlarni sodir etishni ta'qib qilish va jazolash uchun tegishli qonuniy choralar ko'rishlari kerakligi qayd etilgan. Mazkur xalqaro hujjatlar bugungi kundagi globallashtirish sharoitida ijtimoiy tarmoqlarda shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish masalasi yuzasidan samarali mexanizmlarni nazarda tutmaydi.

O'zbekiston Respublikasi shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish masalasi "*Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida*"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq amalga

oshiriladi. Mazkur qonunning 27¹-moddasi bevosita ijtimoiy tarmoqlarga tegishli bo'lib, unda O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining shaxsga doir ma'lumotlariga ishlov berishda ijtimoiy tarmoq egasi va (yoki) operator tegishli bazani yaratishi va davlat ro'yxatidan o'tkazishi, ushbu bazaning serverlarini jisman O'zbekiston hududida joylashtirishi shartligi alohida qayd etilgan. Ushbu qoidalarining amalga oshirilishi amaliyotda ko'plab muammo va tushunmovchiliklarga sabab bo'lmoqda. Shu sababli ham mazkur cheklovni amalda qo'llash bilan bog'liq masalalarga aniqlik kiritish lozim. Xususan, data-markazlarini yaratish, xarid qilish va ijaraga olish yuzasidan tegishli infratuzilma yaratish zarur. Chunki qonuniy talabni bajarish istagida bo'lgan har qanday ijtimoiy tarmoq egasi yoki operator, birinchi navbatda, texnik masalalar bilan qiziqadi. Binobarin, shaxsga doir ma'lumotlarni O'zbekistondagi serverlarda saqlash bilan bog'liq masalalarni samarali amalga oshirish uchun *data-markazlarini yaratish, xarid qilish va ijaraga olish yuzasidan huquqiy va tashkiliy chora-tadbirlarni amalga oshirish* darkor.

Ijtimoiy tarmoqlarni tartibga solishda shartnomaviy-huquqiy usullar ham muhim sanaladi. Bu kabi amaliyot *Twitter, Facebook, Pinterest* kabi ijtimoiy tarmoqlar faoliyatida qo'llaniladi. Ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari va ijtimoiy tarmoqlar egasi (operatori) o'rtasida *foydalanuvchi kelishuvlari* tuziladi. Aynan ushbu kelishuvlar shaxs ijtimoiy tarmoqdan foydalanishi jarayonida vujudga keladigan munosabatlarni tartibga soladi. Xususan, *Twitter, Facebook, Pinterest*larning foydalanuvchi kelishuvlarida tarmoqqa joylashtiriladigan kontentlar uchun foydalanuvchi javobgarligi, mualliflik huquqi masalalariga doir qoidalar kiritilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farnoni bilan tasdiqlangan 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini "Inson qadrini ulug'lash

va faol mahalla yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturining 328-pozitsiyasida *“Milliy ijtimoiy tarmoq va messenjerlar hamda axborot kommunikatsion dasturlar yaratish”* nazarda tutilgan. O‘zbekiston Respublikasida milliy ijtimoiy tarmoqlar yaratilayotganini inobatga olgan holda, ular tomonidan *foydalanuvchi kelishuvlarini* tuzish amaliyoti samaradorligini ta‘minlash maqsadida mazkur turdagi kelishuvlarga qo‘yilgan talablarni qonunchilikda belgilash maqsadga muvofiq. Bu turli tushunmovchiliklarning oldini olish va yagona huquqiy amaliyotni yaratishga imkon beradi.

Ijtimoiy tarmoqlarni huquqiy tartibga solish ulardan foydalanishni *cheklash va “bloklash”* bilan bog‘liq muammoni samarali va odilona hal etadi. Amaldagi tartibga muvofiq (*O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 5-sentabrdagi “Butunjahon Internet tarmog‘ida axborot xavfsizligini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 707-son qarori*), ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishni cheklash Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligining Ommaviy kommunikatsiyalar masalalari bo‘yicha markazi xulosasi yoki Ommaviy kommunikatsiyalar sohasidagi ekspert komissiyasi qarori asosida amalga oshiriladi.

Axborot resurslari (vab-saytlar, shu jumladan, ijtimoiy tarmoqlar) ommaviy ravishda mavjud bo‘lgan bir qator ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi. Axborot resurslaridan foydalanish bu – fikrlash, so‘z va e‘tiqod erkinligi, shuningdek, axborot izlash, olish va tarqatishga bo‘lgan konstitutsiyaviy huquqlardan foydalanish usuli.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19-moddasiga ko‘ra, *fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlab qo‘yilgan huquq va erkinliklari daxlsizdir, ulardan sud qarorisiz mahrum etish yoki ularni cheklab qo‘yishga hech kim haqli emas*. Binobarin, axborot resurslaridan foydalanishni cheklash shaxs huquqlarini cheklashdir va shuning

uchun bunday harakat faqat sud tomonidan amalga oshirilishi kerak.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda, axborot resurslaridan foydalanishni cheklashning amaldagi tartibi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining mohiyatiga ziddir. Shu sababli ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishni cheklash faqat sud tomonidan amalga oshirishi lozim.

Xulosalar

Ijtimoiy tarmoqlarni huquqiy tartibga solish masalasi bugungi kunda muhim va muhokamalarga sabab bo‘ladigan masalalardan biri sanaladi. Mazkur maqolada amalga oshirilgan tahlillar natijasida quyidagi xulosalarga kelindi.

1. Ijtimoiy tarmoqlarni huquqiy tartibga solish masalasi *Internet erkinligi* masalasi bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli *Konstitutsiyada Internetdan foydalanish erkinligini belgilash* muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu masalani Konstitutsiya darajasida mustahkamlash quyidagilarga imkon beradi:

- axborot resurslari va Internetdan foydalanish huquqini uzviy huquq sifatida tan olish (demak, bu huquqlar faqat sud tomonidan va qonunda belgilangan tartibda cheklanishi mumkin);

- insonning boshqa huquqlarini samarali amalga oshirish (axborot va g‘oyalarni izlash, olish va tarqatish huquqini o‘z ichiga olgan axborotdan foydalanish erkinligi bo‘lmagan taqdirda, ularning huquqlarini amalda himoya qilish, shuningdek, jamoatchilik nazoratini amalga oshirish mumkin emas);

- axborot resurslari va Internetdan foydalanish erkinligiga oid me‘yorlarni so‘z erkinligi va demokratiya tamoyillari bilan uyg‘unlashtirish.

Shuni aytish mumkinki, globallashtirish va raqamlashtirish davrida axborotni izlash va axborot resurslari, shu jumladan, Internetdan foydalanish erkinligining konstitutsiyaviy kafolati eng muhim qoidalardan biridir. Konstitutsiya darajasidagi bunday

kafolat hukumatning siyosiy irodasini ifodalash va mustahkamlashga imkon beradi.

2. “Shaxsga doir ma’lumotlar to’g’risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 27¹-moddasida belgilangan O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining shaxsga doir ma’lumotlariga ishlov berishda qisman O‘zbekiston hududida joylashtirilgan serverlardan foydalanish shartligi haqidagi qoidani amalga oshirish maqsadida tegishli *huquqiy va tashkiliy chora-tadbirlarni* amalga oshirish lozim. Xususan, *data-markazlarini yaratish, xarid qilish va ijaraga olish bo‘yicha shartnomalarni tartibga solish bo‘yicha normativ-huquqiy hujjat ishlab chiqish, tegishli infratuzilma yaratish* maqsadga muvofiq.

3. O‘zbekiston Respublikasida milliy ijtimoiy tarmoqlarda *foydalanuvchi kelishuvlari* tuzish amaliyoti samaradorligini ta’minlash maqsadida mazkur turdagi kelishuvlarga qo‘yilgan talablarni qonunchilikda belgilash maqsadga muvofiq. Bu turli tushunmovchiliklarning oldini olish va yagona huquqiy amaliyotni yaratishga imkon beradi.

4. O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi bilan tarqatilishi taqiqlangan ma’lumotlarni o‘z ichiga olgan axborot resurslari, xususan, Internetdagi veb-saytlar, ijtimoiy tarmoqlar va veb-sahifalardan foydalanishni *faqat sud qarori asosida cheklash tartibini joriy etish* zarur.

REFERENCES

1. The number of Internet users in the world. International statistics portal. Available at: <https://www.statista.com/statistics/273018/number-of-internet-users-worldwide/>.
2. Qi M., Edgar-Nevill D. Social networking searching and privacy issues. *Information Security Technical Report*, 2011, vol. 16 (2), pp. 74–78.
3. O‘zbekiston Respublikasida Internetdan foydalanuvchilarning soni [The number of Internet users in the Republic of Uzbekistan]. The official website of the Ministry of Information Technologies and Communications Development of the Republic of Uzbekistan. Available at: <https://mitc.uz/uz/stat/4/>.
4. Yuldashov A.A. Government policies related to social protection of disabled persons in Uzbekistan: National and international aspects. *Teise*, 2012, vol. 84, pp. 186–191.
5. Rustambekov I. Business Environment and Investment Climate in the Republic of Uzbekistan. *International Journal of Advanced Research*, 2019, vol. 4, pp. 1282–1285. DOI: 10.21474/IJAR01/8951/.
6. Rathore S., Sharma P.K., Loia V., Jeong Y.S., Park J.H. Social network security: Issues, challenges, threats, and solutions. *Information sciences*, 2017, no. 421, pp. 43–69.
7. Reyns W. The Anti-Social Network: Cyberstalking Victimization among College Students. *LFB Scholarly*, 2012. Available at: <https://www.questia.com/>.
8. Handelsman J., Kalantar E. Live, Liberty and Internet Access: Is logging on a Basic Human Rights? *ILS Journal of International law University of Baltimore*, 2010, vol. 1, pp. 32–43.
9. Tanimov O.V., Kudashkin Y.V. O pravovoy prirode i vozmozhnosti pravovogo regulirovaniya v seti Internet [About the legal nature and possibility of legal regulation on the Internet]. Moscow, Drofa Publ., 2013, p. 40.
10. UN Human Rights Council Resolution. 2021, March 31, no. A/HRC/RES/46/16. Available at: <https://docstore.ohchr.org/>.
11. Strasbourg Declaration on Freedom of Communication on the Internet, adopted by the European Council of Ministers. 2011, September 21. Available at: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cc2f6/.
12. Rasulev A., Sadullayev G. Training of Personnel in the Field of Countering Cybercrime: the Need and the Requirement of Time. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 2021, vol. 3, no. 02, pp. 123–130.

13. 1981 European Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data. Available at: <https://rm.coe.int/1680078c46/>.

14. Integrated Strategies for Responding to Global Threats: The El Salvador Declaration on Crime Prevention and Criminal Justice Systems and Their Development in a Changing World. Available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/salvador_declaration.shtml/.

15. Gulyamov S., Bakhramova M. Digitalization of International Arbitration and Dispute Resolution by Artificial Intelligence. *World Bulletin of Management and Law*, 2022, vol. 9, pp. 79–85.

16. Yakubova I. Civil-law protection of honor, dignity and business reputation in the civil legislation of Uzbekistan and Japan. *Review of law sciences*, 2018, no. 3, pp. 79–85.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI
ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

3 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Tashkulov Akbar Djurabayevich

Toshkent davlat yuridik universiteti rektori

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y.f.d., dotsent

Mas'ul muharrir: O. Choriyev

Muharrirlar: Y. Yarmolik, F. Muhammadiyeva,
Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 10.10.2022-yilda tipografiyaga topshirildi. Qog'oz bichimi: A4. Shartli 16,50 b.t. Adadi: 100. Buyurtma raqami: 163. TDYU tipografiyasida chop etildi.